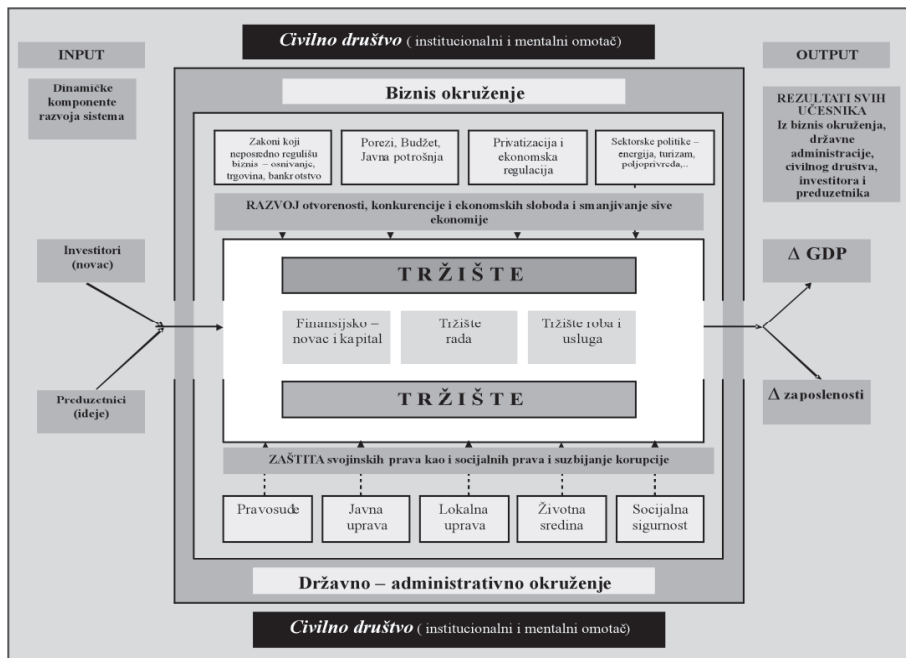

Prof. dr Veselin VUKOTIĆ

MIKROEKONOMSKE OSNOVE MAKROEKONOMSKOG MENADŽMENTA

U današnju raspravu bih se uključio kroz strukturiranje Agende ekonomskih reformi sa funkcionalnog aspekta:

Ovaj grafik omogućava mi da taj složen mehanizam Agende shvatim:

- procesno (kontinuirano);
- cjelovito (sinergetski).

Odnosno, da se čitav taj složeni mehanizam shvati malo jednostavnije, jer ono što je jednostavnije bliže je realnosti.

Grafik pokazuje tri jedinstvena dijela Agende sa funkcionalnog stanovišta: ulaz, sistem i izlaz.

Kao što vidite, na ulazu su preduzetnici i investitori, u centru je sistem („crna kutija”) i na kraju izlaz.

Sistem je centralni dio i obuhvata biznis okruženje i državno administrativno okruženje. Između njih je integralno tržište. Da bi tržište funkcionisalo, biznis okruženje treba da rezultira visokim stepenom ekonomskih sloboda, a državno-administrativno okruženje visokim stepenom zaštite svojinskih prava. Kompletan ovaj sistem je dio društva kao cjeline i društvo predstavlja taj institucionalno-mentalni omotač. Zadatak ekonomskog sistema je da omogući pretvaranje ulaznih ideja u rezultat – koji se može različito mjeriti. U Agendi to su prije svega GDP i broj zaposlenih.

To znači da svaka aktivnost u ekonomskom sistemu da bi bila svrhovita treba da ima rezultate u GDP-u i povećanju broja zaposlenih.

Moje je pitanje: *Šta je kritična tačka ovog procesa?*

To je ulaz u sistem. To su investitori i preduzetnici. Ljudi od biznisa u najširem smislu. Nema rijeke bez izvora. Nema ekonomije bez preduzetnika i investitora. Bez onih koji imaju ideje za biznis i onih koji su spremni da ulažu u biznis.

Tajna kapitalizma je vrlo jednostavna: to je, kako kaže Fernando de Soto, sistem koji omogućava stvaranje kapitala, koji omogućava proizvodnju kapitala. Sve prepreke koje otežavaju stvaranje i akumuliranje kapitala smanjuju ekonomsku efikasnost sistema.

Iz ovoga ja izvlačim pitanja za moje učešće u raspravi: Da li je makroekonomska stabilnost vrhovni cilj ekonomske politike i indikator uspješnosti tranzicije? Da li su makroekonomske neravnoteže ključne neravnoteže u ekonomskom sistemu?

Ja mislim da su *mikroekonomske osnove makroravnoteže* ključno pitanje. Makroekonomija postoji više u glavama ekonomista nego u realnosti. A mi se moramo spustiti u realnost. Mi već u Crnoj Gori imamo iskustva sa IMF-om i Svjetskom bankom koje samo insistiraju na makroekonomskoj stabilnosti, na eliminisanju budžetskog deficita. Kao da se zaboravlja kako sektor preduzeća i poreskih obveznika podnosi tu stabilnost.

Ja upravo mislim da je to najvažnije. Deficit preduzenika i investitora, deficit motivacije da se uđe u biznis je najrizičniji deficit u našoj ekonomiji. Deficit želje da se stvara kapital. Za mene makroekonomska stabilnost nije cilj. To je sredstvo da se ohrabre preduzetnici i investitori. I svi oni koji imaju određenu štednju i imovinu.

Znači, ključno pitanje u Agendi jeste: šta uraditi da se motivišu *nove ideje i nova sredstva za investicije*? Odnosno, kako kreirati novu zaposlenost? Kako kreirati nova radna mjesta?. Ovo je samo druga strana pitanja: kako podstaći ljude da stvaraju?

Pri tome potrebna je radikalna promjena paradigme: umjesto mišljenja da su preduzetnici, investitori i ljudi iz biznisa nužno zlo, koje treba razvijati samo do mjere dok ne ugroze snagu birokratije, intervencionista i države, treba prihvatiti mišljenje da tok stvaranja GDP-a i zapošljavanje počinje od njih i njihove umješnosti da angažuju ukupne društvene resurse, ljudske resurse i resurse znanja.

Pitanje je: zašto je broj ovih ljudi još uvijek nedovoljan? Zašto nema tog talasa da ljudi osnivaju svoje biznise?

I to jesu centralna pitanja ove Agende.

Opasnost postizanja ove ideje, može biti ugrožena sve većim teškoćama u sprovođenju reformi i snaženjem principa egalitarizma, kao i jačanjem socijalnih pritisaka i, na javnoj sceni u Crnoj Gori sve prisutnijeg, neoretizma, te sve većim zahtjevima za vulgarnim intervencionizmom i merkantilizmom. Za mnoge ekonomiste, i ne samo ekonomiste, crnogorska privreda je jedno preduzeće. Tim preduzećem po njihovom shvatanju treba da upravlja Vlada. Da Vlada obezbjeđuje novac za plate, socijalu, tržište...

Ako je i dalje snažno mišljenje da je privreda jedno preduzeće kojim upravlja Vlada, u čemu se sastoji tranzicija? U čemu se sastoji promjena u odnosu na raniji sistem?

Tranzicija jeste promjena paradigme, odnosno načina razmišljanja. Shvatanja problema. Problem je kako shvatamo i razumijemo problem. Tranzicija se ipak dešava u glavama ljudi... Zato tranzicija i jeste generacijski proces. Odnosno, međugeneracijska preraspodjela moći. Ali, i odgovornosti.

Naglasak na mikroekonomskim osnovama istovremeno znači i naglasak na pristupu tranziciji *odozdo ka vrhu*. Bolje reći na stvaranju uslova za takav pristup tranziciji. A takve uslove stvara *gradnja institucija*. Ova Agenda i jeste upravo stvaranje jednog novog institucionalnog

ambijenta, jednog tržištu primjerenijeg institucionalnog okvira. Gradnja institucija nije kratkoročan proces. To se ne može preko noći. Zaista, ako pod institucijama podrazumijevamo pravila i rutinsko ponašanje po tim pravilima, onda se gradnja institucija ne završava npr. donošenjem zakona. Cilj institucija jeste da utiču na *promjenu ponašanja ljudi*. Da se shvati da nije dovoljno nešto znati, već i kako to znamo da uradimo, praktično primjenimo.

Na ovo mi mnogi kritičari liberalnog pristupa prigovaraju da naš čovjek traži strah i da bez straha nema tranzicije. Ja znam da su korijeni ovog pristupa u Francuskoj revoluciji, u riječima Robespjera: „Oružje revolucije je strah!” To je taj tzv. revolucionarni strah. Ali, tranzicija je više evolucija nego revolucija. A evoluciji odgovora taj *civilizacijski strah*: strah od sankcija koje proizvode institucije. To znači da institucije, odnosno pravila, daju prostor za nove mogućnosti, za kreaciju, a s druge strane one imaju snagu da kazne svakog ko prekrši pravila te igre.

Uloga države u gradnji institucija i uslova za njihov rad je nezamjenjiva.

Zato ja i razlikujem pojam *privrede* i pojam *biznisa*. Privreda je institucionalni okvir, skup pravila. Biznis je igra u okviru tih pravila. Država može da utiče na institucionalni okvir, ali ne i da učestvuje u igri, tj. u biznisu.

I tu jeste problem: postojeći biznis još uvijek nije konkurentan na tržištu, još uvijek nije spreman da prihvati taj izazov tržišta, i da se sam odrekne pomoći države. Manje-više svi hoće vezu sa državom. Ta simbioza biznisa i države je kako u faktičkom smislu, tako i u mentalnom; vidljivo i nevidljivo snažna. Da li je biznis konkurentan ako traži subvenciju? Ko traži subvenciju – taj traži tuđ novac za svoje privatne obaveze. Traži se zaštita, kontigenti. Traže se plate od tuđeg novca. To znači da u našem shvatanju država nije dio društva, već da je ona na vrhu te društvene hijerarije. Agenda polazi od teze: država je jedan od partnera. Najveća mentalna zabluda jeste da *država proizvodi novac*. Država ne proizvodi novac – bez obzira ko je na vlasti. Ona samo preraspodjeljuje: ono što je već stvoreno, ili se zadužuje na račun budućih generacija. Ta preraspodjela može da ima pozitivne i negativne efekte na ekonomski razvoj. Plate koje su radnici neke firme iznudili štrajkom plaćaju se iz poreza na dohodak i plata radnika u firmama koje uspješno rade, preraspodjelom od uspješnih ka neuspješnim.

Zašto danas nemamo veći ulaz u biznis? Najčešći odgovor je: spore su reforme. A što je zadatak reformi?

Reforme se u osnovi svode na stvaranje uslova za nastanak efikasnog kapitalizma, odnosno to je stvaranje najznačajnijih institucija kapitalizma:

- privatne svojine,
- slobode ugovaranja,
- efikasnog sudskog sistema,
- ograničene države (vladavine prava).

Sva ova četiri pojma možemo obuhvatiti pojmom: ekonomske slobode.

Sa tog aspekta za svakog ko ulazi u biznis je važna *zaštita svojinskih prava*. Niko neće da ulaže tamo gdje ima veliku šansu da izgubi svoj kapital. Odnosno, privatna vlasnička prava predstavljaju odnose između ljudi kojima se reguliše ko ima pravo da upravlja nekom imovinom i ona moraju biti neprikosnoveni. To praktično znači *fizičku i zakonsku zaštitu privatnog vlasništva od svih, uključujući i državu; brže i efikasnije rješavanje sudskih sporova i bolju zaštitu povjerenaca*. Korisnost privatne svojine zavisi od toga šta je sa svojinom moguće uraditi, odnosno od obima raspoloživih biznis akcija i mogućnosti. *Zato je važno da u privatno-svojinskoj privredi postoji što više ekonomskih sloboda*. Ja mislim da je u ovoj fazi razvoja tržišne privrede u Crnoj Gori veoma važno ne sputavati tržište i izbjeći barijere biznisu, veliku regulaciju, čak i ako nešto slično postoji u razvijenim zemljama ili EU. Nema zaštite svojinskih prava tamo gdje se dohodak dobija pritiskom na državu a ne na bazi svoje tržišne vrijednosti.

Sloboda ugovaranja, odnosno sloboda transakcija u jednoj ekonomiji zavisi od toga kako je i koliko se štite ugovori. Opšta korist od slobode ugovaranja može doći do izražaja jedino ukoliko država efikasno štiti ugovorne strane, garantuje izvršenje ugovora i kažnjava prekršioce. Nažalost, prema podacima Economist Intelligence Unit u Srbiji i Crnoj Gori je potrebno u prosjeku više od hiljadu dana za realizaciju ugovora putem suda sudu, što je drugu najduže vrijeme u svijetu (poslije Guatemale). Dok je bila društvena svojina – to je bilo svima normalno. Možete li zamisliti sebe da čekate da izvučete *svoj* novac iz neke kompanije ili banke tri godine, a da pri tome imate želju da se i dalje bavite biznisom?

Povećanje ekonomskih sloboda treba da rezultira sa većim brojem novih privatnih firmi u Crnoj Gori. *Stvaranje novog privatnog sektora*

je važnije od privatizacije. Pokazuje se da su najveći uspjeh u tranziciji imale zemlje sa većim brojem novih privatnih firmi. Jedan od razloga za to je što nove firme razvijaju kulturu kapitalizma. Odnosno stvaraju novu mentalnu strukturu u društvu.

Naglasak na nove privatne firme proizilazi iz faktičkog stanja nivoa privatizacije u Crnoj Gori: već su privatizovane dvije trećine kapitala.

Privatizacijom KAP-a, koja se očekuje do kraja ove godine, privatizacija u Crnoj Gori će faktički biti završena.

Da li ima ekonomska sloboda tamo gdje je velika državna potrošnja? Da li je moguća konkurentnost biznisa tamo gdje znate da 50% onoga što ostvarite kao prihod ide, posredno ili neposredno, državi? Odnosno, vi koji ste stvorili taj novac njim ne upravljate. A gdje su ostali troškovi koje ima svaki biznis? Takva je situacija danas u Crnoj Gori.

Tako smanjenje državne potrošnje, odnosno smanjenje poreza postaje na praktičnom nivou *raskrznica crnogorskih reformi*. Ukoliko se i dalje zadrži ovolika državna potrošnja – nema novog biznisa niti novih investicija, a u mnoge postojeće će ići u stečaj ili likvidaciju. Kako od 50% državne potrošnje na 30-35%? Čak i pri ovom nivou državne potrošnje imamo budžetski deficit od 3%. Međutim, postoji opasnost da se taj deficit u neposrednoj budućnosti prije poveća, nego da se smanji. Dva su razloga tome:

- (1) plaćanje naših dugova prema inostranstvu još nije počelo;
- (2) troškovi državne zajednice će rasti, posebno uključujući vojsku i diplomatiju, kao i sve rastuću birokratiju zajednice.

Ja sam već davno izašao sa konceptom organizacije Crne Gore kao *mikrodržave*. To se uglavnom kritikuje, najviše zbog toga što se ne razumije. Najveći prigovor je to što to vrijeđa osjećaj tradicionalne crnogorske veličine i važnosti. Kako da visoki Crnogorci stanu u mikrodržavu? Možda je u tome objašnjenje da Njegoševa „Luča mikrokozma” nije toliko popularna u Crnoj Gori. Ali, ideja se širi, u ovoj ili onoj formi. Po mom mišljenju, Crna Gora treba da bira između mikrodržave u kojoj ima samostalnost i samostalan put ka EU ili da bude region u nekoj široj zajednici. U toj mikrodržavi biznis je važniji od politike, velike kompanije od političkih partija, tržište od države. Da li mi možemo da blizu 60% budžeta trošimo na plate u administraciji, zdravstvu, školstvu, kao sada? Da li Crna Gora može da podnese 20% troškova vojske na nivou zajednice, a da prethodno ne odgovori zašto će nam vojska? Ja ne kažem da Crna Gora ne treba da pokaže solidarnost prema

tim ljudima i traži rješenja za njihovo uključivanje u civilni život. Ali, Crnoj Gori nije potrebna vojska kao odbrana od spoljnog neprijatelja. Što se tiče granica – to je zadatak policije. Uostalom, mi smo sve više okruženo sa EU, postajemo ostrvo, što mijenja sliku o načinu održavanja naše bezbjednosti. Zar sedam ministarstava nije dovoljno za zemlju od 620.000 stanovnika?

Po mom mišljenju, u Crnoj Gori treba da se:

1) uvede proporcionalni porez i to niska stopa (ukidanje progresivnog oporezivanja);

2) da se investicije oslobode poreza;

3) da se smanji stopa PDV (na 10%);

4) smanji porez na plate, sada je radna snaga skupa;

5) poreska konkurencija (između opština).

Javne finansije ne mogu biti sfera aktivnosti odvojena od biznisa, već su oni interaktivni i u funkciji posredne podrške biznisu. Uvođenje i promjena svakog poreza ima alokatvinu, distributivnu i stabilizacionu funkciju. Pitanje je da li i u kojoj mjeri država treba da upravlja novcem onih koji su ga zaradili, ili da to rade oni sami.

Zaista, javne finansije ne mogu biti primarne u odnosu na privrednu aktivnost i biznis. Treba napustiti taj stereotip da je javna potrošnja (javne finansije) važnije od privatne potrošnje. Odnosno, da je važna makroekonomska stabilnost a ne konkurentnost mikroekonomije.

Ja ne vjerujem da će makroekonomska stabilnost, struktuirana na ovakvoj organizaciji administracije, koja počiva na ogromnoj republičkoj administraciji, nastaloj u ranijem sistemu, kao i sadašnjem državnom provizorijumu na saveznom nivou, obezbijediti stope rasta GDP-a od 5-7%, kolike su nam potrebne da bi rješavali probleme koje imamo. Sa stopom rasta od 1-2%, nemamo šanse da savladamo otpor reformama i podnesemo trošak reformi. Na ovoj paradigmi smo već došli do maksimuma.

Sve ovo što sam rekao zasnivam na četiri tranziciona aksioma, kako ih je definisao Mart Laar, ovdje u Podgorici, prošle godine:

1. Ne možete trošiti više nego što zaradite.

2. Ne postoji besplatan ručak.

3. Koristite svoju kreaciju.

4. Ciljajte visoko.

Ako poštujemo ove aksiome – u svakom trenutku ćemo znati šta da radimo i kakve mjere da preduzimamo.

